

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

KİFAYƏT AĞARZA QIZI ALIRZAYEVA

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ SÖZÜN
FONETİK STRUKTURUNUN MÜQAYİSƏLİ TƏDQIQI
(EKSPERİMENTAL-FONETİK TƏDQIQAT)

10.02.20 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji dilçilik

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru alimlik
dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2012

Dissertasiya Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin fonetikasi kafedrasında və Eksperimental fonetika və tətbiqi dilçilik laboratoriyasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Fərman Hüsən oğlu Zeynalov

Rəsmi opponətlər: filologiya elmləri doktoru
Fikrət Ələvsət oğlu Aslanov

filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Bəylər İslamxan oğlu Hacıyev

Aparıcı təşkilat: AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik
İnstitutunun Nəzəri və tətbiqi dilçilik
şöbəsi

Müdafiə «_01_»_10_2012-ci il saat ____-da Bakı Slavyan Universiteti nəzdində filologiya elmləri üzrə doktorluq və fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.071 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, S.Rüstəm küçəsi 25

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «_____»_____ 2012-ci il tarixində göndərilmişdir.

D 02.071 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

N.R.Muqimova

DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Son zamanlar Azərbaycanda xarici dillərin, o cümlədən ingilis dilinin öyrənilməsinə maraq və onların tədrisinə diqqət olduqca artmışdır. Bunun da başlıca səbəbi müasir dünyada gedən qloballaşma və inteqrasiya meyillərinin durmadan artması ilə izah edilə bilər. Belə bir şəraitdə xarici dillərin, xüsusilə insanlar arasında ən çox işlənən və müasir dünyada beynəlxalq dilə çevrmiş ingilis dilinin yeri və əhəmiyyəti, habelə ona olan praktik tələbat ön plana keçir. Bununla yanaşı, xarici dillərin öyrənilməsi və öyrədilməsi təcrübəsi göstərir ki, dilöyrətmədə və bu sahədə yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında xarici dillərin ana dili ilə müqayisəli öyrənilməsi və tədqiqi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bu yolla dilöyrətmədə daha səmərəli və uğurlu nəticələr əldə etmək olur. Dilöyrətmədə ana dili ilə müqayisənin əhəmiyyətini xüsusi vurğulayan L.V.Şerba yazır: “Ana dilində nə tapsan onda hər şey sadə və öz-özünə aydındır və heç nə şübhə doğurmur. Müqayisə yolu ilə öyrənilən ikinci dil isə ana dilindəki bütün ifadə formalarını açıb meydana çıxarmağa kömək edir”.¹

Xarici dillərin müqayisə üsulu ilə öyrənilməsi və tədqiqi əhəmiyyətindən bəhs edərkən F.Veysəlli göstərir ki, «Qeyri-ana dili öyrənərkən mənəçilik törədən təkcə ana dili ilə öyrənilən dillər arasında sistem və struktur fərqləri deyil, eyni zamanda qarşılaşan dillə ana dili vahidlərinin hər birinin əlaqəyə girmə imkanları arasında fərqlərdir ... Başqa sözlə desək, dillərin qarşılaşmasında təkcə paradigmatik fərqlər deyil, həmçinin sintaqmatik kontraslar özünü büruzə verir».² Bu, dilin özü-nəməxsus birləşmə qanunauyğunluqlarının olması ilə izah edilə bilər.

Sözlərin, söz formalarının, qrammatik vasitələrin, cümlələrin maddi (səs) tərəfini, onların eşidilib qavranılan və dərk edilən anlayışlar, əlaqələr, münasibətlər, fikirlər məzmun tərəfini əks etdirir. Belə ki, sözlərin və söz formalarının, habelə qrammatik vasitələrin səs cildi, qabığı həm də onların bilavasitə mənalarını əks etdirir, yəni sözlərin, söz formalarının səs kompleksini eşidəndə insan şüurunda bir anlam yaranır. Bu baxımdan sözün fonetik strukturunun komponentlərinin müqayisəli tədqiqinin mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyəti vardır.

---

1 Щерба Л. В. Преподавание иностранных языков в средней школе. М., 1947, 44 с.

2 Fəxrəddin Yadigar (Veysəlli). Fonetika və fonologiya məsələləri. Bakı, «Maarif», 1993, s. 56

Dilin mərkəzi və əsas vahidi olan sözün fonetik strukturu məsələləri germanistikada, o cümlədən ingilis dilçiliyində müəyyən qədər öyrənilsə də,¹ Azərbaycan dilçiliyində sözün fonetik strukturu məsələsi xüsusi tədqiqata cəlb edilməmişdir. Digər tərəfdən, germanistikada, eləcə də ingilis dilçiliyində “sözün fonetik strukturu” anlayışı adı altında əsasən dilin fonemlər sistemi və onların birləşmə xüsusiyyətləri nəzərdə tutulur ki, bu da, Q.P.Torsuyevin qeyd etdiyi kimi, sözün fonetik strukturu anlayışının məzmununu tam əks etdirmir.² Sözün fonetik strukturuna belə yanaşma, “sözün fonetik strukturu” anlayışının məzmununu daraldır və onun digər komponentlərini nəzərdən kənar saxlamış olur.

Qeyd edilməlidir ki, danışmaq prosesində ötürülən məlumat o halda anlaşılıq olur ki, onun maddi qabığını təşkil edən səs, səs birləşmələri, heca bölgüsü, söyləmin aksent-melodik quruluşu ədəbi dilin tələffüz normalarına uyğun formalaşsın. Düzgün olmayan tələffüz, aksent-melodik quruluş danışığı anlaşılmaz edir, fikir dolaşılıqına gətirib çıxarır. Çünki, dildə bütün leksik, qrammatik, üslubi mənalara müəyyən səs cildində maddiləşir, seqment və supraseqment vahidlərin varlığında təzahür edir, qavranılıb dərk edilir. Fonemlərin kombinator, bütövlükdə sintaqmatik planda öyrənilməsinin əhəmiyyətini tanınmış dilçilər xüsusi qeyd etmişlər. N.S.Trubetskoy görə, fonemlərin ayrılıqda öyrənilməsi nə qədər mühümdürsə, dilin fonetik quruluşunun tədqiqi üçün fonoloji vahidlərin bir-birilə birləşmə qanunauyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi o qədər vacibdir. Kombinator fonologiya fonemlər arasındakı daimi qarşılıqlı asılılıq münasibətlərini, imkanlarını müəyyənləşdirir və qeyd edir.³

Sözün fonetik strukturunda, o cümlədən fonem birləşmələrindəki qanunauyğunluqların tipoloji və müqayisəli qarşılaşdırma üsulu ilə tədqiqinin əhəmiyyətindən bəhs edən F.Veysəlli yazır: “Bu yolla (müqayisəli qarşılaşdırma – K.A) biz dillər arasındakı genetik ilgilərin, həmçinin, bir dilin özümlüyünü açıb göstərə bilirik”.⁴

---

1 Krusinga E. The Phonetic Structure of English Words. Bibliotheca, Anglicana. vol. 2, 1942, p. 146

2 Торсуев Г. П. Вопросы фонетической структуры слова (на материале английского языка) М., -Л, Изд-во АН СССР 1962, с. 5

3 Trubetskoy N. S. Fonologiyanın əsasları. (Alman dilindən tərcüməsi, «Qeydlər və Son söz» prof. Fəxrəddin Yədigarındır) Bakı, «Mütərcim», 2001, s. 284

4 Fəxrəddin Yədigar. Fonetika və fonologiya məsələləri. Bakı, «Maarif», 1993, s.56

Odur ki, bu və ya digər xarici dili öyrənərkən həmin dilin fonoloji sistemini, fonemlərin birləşmə qaydalarını, sözlərin sillabik(heca) və aksent-ritmik xüsusiyyətlərini öyrənib mənimsəmək zəruriyyəti ortaya çıxır. Bu, bir tərəfdən, xarici dilin (ingilis dilinin) tədrisində daha səmərəli və uğurlu nəticələr əldə etməyə, digər tərəfdən də, dilin fonetik strukturu, o cümlədən sözün fonetik strukturu və onun aspektləri ilə qarşıya çıxan bir sıra suallara cavab verməyə imkan yaradır.

İngilis və Azərbaycan dillərində sözün fonetik strukturu arasında oxşar və fərqli cəhətlərin araşdırılıb üzə çıxarılması nəzəri dilçiliyin, xüsusilə onun inkişaf etmiş qollarından olan kontrastiv dilçilikdə aktuallıq kəsb edən məsələlərdəndir və bütün bu deyilənlər mövzunun aktuallığını təşkil edir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin obyektini ingilis və Azərbaycan dillərinin (danışqı aktında səslənən) iki və çoxhecalı sözləri tədqiqat işinin predmetini isə sözlərin fonetik strukturunu təşkil edən komponent və aspektlərin müəyyənləşdirilməsi və bu sahədə biliklərin sistemləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi ingilis və Azərbaycan dillərində sözün fonetik strukturu komponentlərini müqayisəli şəkildə araşdırmaqdan, alınan nəticələri kontrastiv planda təhlil edərək qarşılaşdırılan dillərin sözlərinin fonetik strukturunda olan oxşar və fərqli cəhətləri müəyyən etməkdən və sistemləşdirməkdən ibarətdir. Bu məqsədə çatmaq üçün tədqiqat işinin qarşısında aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

- ingilis və Azərbaycan dillərində sözün fonetik strukturunun tədqiqat tarixini araşdırmaq;
- tədqiqat mövzusu ilə əlaqədar ingilis və Azərbaycan dilçiliyində mövcud olan fikirləri, mülahizələri öyrənmək;
- “sözün fonetik strukturu” anlayışına daxil olan komponentləri və onların aspektlərini dəqiqləşdirmək;
- sözün fonetik strukturunun daxili və xarici elementlərini müəyyənləşdirmək;
- ingilis və Azərbaycan dillərində sözün fonetik strukturunda baş verən əsas fonetik hadisələrin səbəbini göstərmək;
- ingilis və Azərbaycan dillərində sözün fonetik strukturunu eksperimental – fonetik üsulla öyrənmək.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi ona əsaslanır ki, indiyədək sözün fonetik strukturunun komponentləri və aspektləri

müxtəlif sistemli dillərdə kompleks yanaşma ilə müqayisəli şəkildə xüsusi olaraq tədqiq olunmamışdır.

Bu tədqiqat işinin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, burada sözün fonetik strukturu analitik (flektiv) və aqlütinativ dil sistemlərinin çərçivəsində müqayisəli-qarşılaşdırma üsulu ilə ilk dəfə araşdırılır. Eyni zamanda ingilis və Azərbaycan dillərinin materialı əsasında sözün fonetik strukturu eksperimental-fonetik tədqiqata cəlb edilməsi də yenidir. Əslində bu cür tədqiqatlara eksperimental-fonetik baxımdan yanaşma digər fonetik hadisələrin tədqiqinə geniş yol açır.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işindən əldə edilən nəticələr, müddəalar həm ümumi, həm də dilçiliyin ən gənc sahələrindən olan kontrastiv dilçiliyin, eləcə də müqayisəli-tipoloji dilçiliyin inkişafına və zənginləşməsinə müəyyən kömək edə bilər ki, bunu da bizim tədqiqat işimizin nəzəri əhəmiyyəti hesab etmək olar. Tədqiqatın həm də mühüm praktik əhəmiyyəti vardır. Tədqiqat işində üzə çıxarılan fərqlər və oxşarlıqlar Azərbaycan auditoriyasında ingilis dili tələffüz normalarının qoyuluşunda və aşılmasında, bununla da düzgün tələffüz vərdişlərinin əldə edilməsinə kömək edə bilər. Tədqiqatdan əldə edilən elmi-praktik nəticələrdən ingilis və Azərbaycan dillərinin fonetikasi, o cümlədən müqayisəli-kontrastiv fonetika və fonologiya üzrə yazılan dərsliklərdə, dərs vəsaitlərində, fonetika və fonologiya üzrə aparılan mühazirə-seminar məşğələlərində istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın metodları. Hər bir tədqiqatda istifadə olunan metodlar əsasən həmin tədqiqatın qarşısına qoyulmuş məqsəd və vəzifələrlə şərtlənir. Bu baxımdan tədqiqat işi müqayisəli olduğundan tədqiqatda əsasən qarşılaşdırma-müqayisəli metoddan, bununla yanaşı, tədqiqatda müşahidə, linqvistik təhlil və eksperimental-fonetik təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Dissertasiyada aşağıdakı müddəalar müdafiəyə təqdim edilir:

1. “Sözün fonetik strukturu” anlayışının ənənəvi izahı bu anlayışın məzmununu tam açmır;
2. İngilis və Azərbaycan dillərində sözün fonetik strukturunun fonem və fonemlərin birləşməsi komponentinin kəmiyyətinə münasibət bildirilməsi;
3. İngilis və Azərbaycan dillərində sözün fonetik strukturunun heca komponentinin fərqli və oxşar cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
4. İngilis və Azərbaycan dillərində sözün aksent (vurğu) -ritmik

komponentlərinin fərqli və oxşar xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi.

5. Sözün fonetik strukturunun daxili və xarici tərəflərinin fonemik və fonetik səviyyə baxımından fərqləndirilməsi;

6. İngilis və Azərbaycan dillərində sözün fonetik strukturunda fərqli, oxşar və ümumi xüsusiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqatın işinin aprobeiası. Dissertasiyanın ayrı-ayrı fəsilləri bfrədə ADU-nun ingilis dilinin fonetikasi kafedrasında, “Eksperimental fonetika və tətbiqi dilçilik laboratoriyası”nda müzakirələr aparılmış, habelə onun əsas müddəaları müəllifin 9 məqaləsində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın strukturu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, ümumi nəticələr, ədəbiyyat siyahısından və əlavələrdən ibarətdir.

Dissertasiyada hər iki dil materialının müqayisəli təhlilindən alınan nəticələr cədvəllərdə və qrafiklərdə öz əksini tapmışdır.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın «*Giriş*» hissəsində mövzunun aktuallığı, tədqiqatın obyekt və predmeti, elmi yeniliyi, məqsəd və vəzifələri, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, material və metodları, müdafiəyə çıxarılan müddəaları və dissertasiyanın quruluşu haqqında məlumat verilir.

«**Sözün fonetik strukturunun tədqiqi tarixindən**» adlanan birinci fəsildə dilçilik ədəbiyyatında, xüsusilə german və Azərbaycan dilçiliyində sözün fonetik strukturu məsələləri və onun tədqiqi tarixinə həsr olunmuşdur. Bu fəsildə «sözün fonetik strukturu» anlayışı onun tərkib komponentlərinə və bu komponentlərin aspektlərinə dair söylənilən fikirlər araşdırılır. Burada qeyd edilir ki, «sözün fonetik strukturu» anlayışının məzmununa müxtəlif yanaşmalar vardır. Bu fəslin «**Germanistikada sözün fonetik strukturu məsələləri**» adlı birinci yarımfəsildə germanistikada sözün fonetik strukturu məsələlərindən bəhs edən dilçilər (E.Kruzinga, B.Trnka və s.) əsasən dil səslərinin və onların birləşmələrinin müxtəlif mövqələrdə gəlməsindən və həmin birləşmələrin söz əvvəlində və söz sonunda kəmiyyətindən bəhs etmişlər.¹

---

¹ Trnka B. A phonological Analysis of Present Day Standard English. Tokyo, 1966. pp. 111-119; Kruisinga E. The Phonetic Structure of English Words. Bibliotheca, Anglicana. vol. 2, 1942, p. 146

Sözün fonetik strukturu məsələlərindən bəhs edən Q.P.Torsuyev yazır ki, sözün fonetik quruluşunu sözün müxtəlif mövqələrdə səslərin və səs birləşmələrinin distribusiyası kimi izah etmək qənaətbəxş hesab edilə bilməz, çünki bu halda sözün fonetik strukturunun yalnız bir hissəsi xarakterizə olunur. O, sözün fonetik strukturunun dörd komponentdən, yaxud növ strukturdan təşkil olunduğunu göstərir: 1) sözün fonem strukturu; 2) söz də fonemlərin birləşməsi strukturu; 3) sözün heca strukturu; 4) sözün aksent ritmik strukturu.¹

Sözün fonetik strukturu anlayışı dar və qismən geniş izah edilsə də araşdırmalar göstərir ki, sözün fonetik strukturu daha geniş anlayış olub sözün fonetik qabığında baş verən fonetik və fonoloji hadisələri özündə ehtiva edir. Qeyd edək ki, ingilis dilinin fonem inventarına dair dilçilər arasında bəzi fikirlər üst-üstə düşür. Belə ki, bəzi fonetistlər ingilis dilində “wh” və “w” qrafemi ilə başlayan sözlərinin birinci foneminin kar və cingiltili realizasiyasına əsaslanaraq qoşadodaq velyar /w/ samitinin kar variantını / ʍ / da ayrıca fonem olduğunu və minimal cütlər yaratdığını qeyd edirlər və onu inqilis dili fonemlər sisteminə daxil edirlər.²

Qeyd edək ki, qoşadodaq velyar / w / samitinin kar qarşılığı daha çox ingilis dilinin Amerikan variantı üçün səciyyəvidir. Britaniya ingilis dilində / w / samitinin kar qarşılığı realizasiyası o qədərdə geniş yayılmamışdır və ola bilsin ki, gələcəkdə / w / samitinin kar qarşılığı “wh” və “w” qrafemləre əsaslanaraq fonem statusu qazana bilsin. İngilis dilinin fonemlər sisteminin mübahisəli məsələlərindən biri də /6ə/diftonqunun fonem statusu ilə əlaqədardır. Bəzi rus germanistləri bu diftonqu ingilis dilinin sait fonemlər sisteminə daxil edirlər.³ İngilis dilinin fonem sistemində daxil edilən /6ə/diftonqu / 6: / foneminin sərbəst variantı kimi işlədilir. Bu da “aw“, ”or“ qrafemlərinə əsaslanır. Belə ki, “aw“ qrafemi olan sözlərdə uzun /6:/ realizə olunur, lakin tərkibində ”or“, ”oar“ qrafemləri olan sözlərdə isə / 6ə / kimi realizə olunur.

İngilis dilində artikulyator-akustik baxımdan fikir ayrılığına səbəb olan fonemlərdən biri də /h/ fonemidir. Rus fonetistləri L.V.Şerba və

---

¹ Торсуев П.П. Вопросы фонетической структуры слова (На материале английского языка). М., 1962, с. 5

² Vassilyev V.A. English phonetics. (A theoretical course). М., “Higher school Publishing House”, 1970, p. 182

³ Yenə orada, s. 195.

V.A.Vassilyevə görə, ingilis dilində / h / foneminin allofonu yaxud əsas variantı udlaq samiti kimi realizasiya olunur.¹ Lakin,ingilis fonetistləri / h/ foneminin qlotal samit olmasını göstərirlər və onu əmələ gəlmə yerinə görə qlotal samit kimi təsvir edirlər.²

İngilis dilində sözün fonetik strukturunun fonem komponenti, fonem sisteminin inventarı və distribusiyası o qədər də mübahisə doğurmur, ancaq mübahisə doğuran məsələlərdən biri sözün müxtəlif mövqələrində gələn fonemlərin birləşmə komponenti və onların inventarı məsələsidir. Belə ki, ingilis dilində fonem birləşmələrinin inventarını araşdırarkən bir-birindən fərqli fikirlərə rast gəlinir. Araşdırmalar göstərir ki, ingilis dilində fonem birləşmələri arasında müşahidə edilən fərqlər söz əvvəlində gələn ikiüzlü, üçüzlü, söz sonunda gələn ikiüzlüdən altıüzlüyə kimi olan samit birləşmələrinin inventarında özünü göstərir. İngilis dilində sözün fonetik strukturunun fonem birləşməsi komponentinin araşdırıcıları, o cümlədən O'Konnor, A.Gimson, Y.Saygen, Q.P.Torsuev, V.Plotkin, A.Stepanoviçyus öz əsərlərində fonem birləşmələri ilə əlaqədar fərqli rəqəm göstəriciləri ilə çıxış edirlər.³ Belə ki, A.C.Gimson söz əvvəlində ikiüzlü samit birləşməsinin 41, üçüzlü samit birləşməsinin 9 olduğunu, O'Konnor isə ikiüzlü samit birləşməsinin 44, üçüzlü samit birləşməsinin 4 olduğunu göstərir. İngilis fonetistləri A.C.Gimson və O'Konnor söz sonunda dördüzlü samit birləşmələrinin 8-9 olduğunu, bu mövqedə beşüzlü və altıüzlü samit birləşmələrinin olmadığını qeyd edirlər. Digər ingilis fonetisti P.Rouç hecaönü mövqedə, yəni söz əvvəlində samit birləşmələrinin mümkün həddini üç, hecasonu mövqedə isə maksimum dörd samit birləşməsi olması fikrini irəli sürür.⁴ L.S.Hultzen və Y.Saygen isə sözsonunda dördüzlü samit birləşmələrinin 15 olduğunu göstərirlər.

İngilis fonetistlərindən fərqli olaraq, Q.P.Torsuev söz sonunda dördüzlü birləşmələrin 31 altıüzlü samit birləşmələrinin 7 olduğu

---

¹ Щерба Л.В. Фонетика французского языка. “Изд-во литературы на иностр. языках”. 1953, 312 с.; Vassilyev V.A. English phonetics. (A theoretical course). M., “Higher school Publishing House”, 1970, 101 p.

² Roach P. English phonetics and phonology. Cambridge University Press, 2000, p. 52

³ Gimson.A.G.An Introduction to the Pronunciation of English. London, 1970; Y.Cygan Aspects of English Syllable Structure Wroclaw, 1971, 164 p.; O' Connor J. D. Phonetics. Penguin Books, 1977, 200 p.; Плоткин В. Я. Очерк диахронической фонологии английского языка. М., «Высшая школа», 1976, 152 с.; A.Stepanovicues. English historical phonology. 1987, pp. 182-183

⁴ Roach P. English phonetics and phonology. Cambridge University Press, 2002, 203 p. 76

fikrini irəli sürür. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, ingilis dilində söz sonunda işlənən ikiüzlü, üçüzlü, dördüzlü, beşüzlü və altıüzlü samit birləşmələrinin kəmiyyətində ən yüksək rəqəm Q.P.Torsuevə xasdır. Bu da onunla izah edilə bilər ki, Q.P.Torsuev xarici mənşəli xüsusi adları, yaxud bir və ya iki xarici sözdə işlənən bəzi samit birləşmələrinin tədqiqatına daxil edir. Digər araşdırıcılar belə sözlərin xarici mənşəli olduğunu qeyd edir və onlar öz tədqiqatlarına daxil etmirlər. Bununla yanaşı, Q.P.Torsuevdən fərqli olaraq, digər araşdırıcılar üçüzlü və dördüzlü samit birləşmələrinə o birləşmələri daxil edirlər ki, onun tərkibində vurğulu saitdən başqa vurğusuz sait yoxdur. Q.P.Torsuev isə sözsonunda vurğusuz saitlərin sıfır reduksiyasına əsaslandığından onun dördüzlü samit birləşmələri sayca digər araşdırıcılardan fərqlənir. Digər tərəfdən, bu da ingilis dilində beş və altıüzlü samit birləşmələrinin formalaşmasına səbəb olur.

F.H.Zeynalovun D.Counzun «İngilis dilinin tələffüz lüğəti»nin 17-ci nəşri üzrə (Cambridge English Pronouncing dictionary) (2006) apardığı araşdırmada sözün fonetik strukturu ilə bağlı diqqəti çəkən ən yeni cəhət müəyyən fonetik kontekstlərdə samit birləşmələri, xüsusilə [ns] arasında intrusiv (yalançı [t]) əlavə edilir.¹ Belə ki, bir çox sözlərin transkripsiyasından aydın olur ki, (ministrel [mɪnstɹl] və remonstrance [rɪˈmɒntstɹnts]) sözlərinin tələffüzündə yeddi və səkkiz samit birləşməsi formalaşa bilər və faktiki olaraq formalaşır. Bu qəbildən olan samit birləşmələri özünü [ts tʃ] affrikatları kimi göstərir ki, bu da gələcəkdə xüsusi bir tədqiqat işinin obyektinə ola bilər.²

Bu fəslin «Azərbaycan dilçiliyində sözün fonetik strukturu məsələləri» adlı ikinci yarımfəsildə Azərbaycan dilinin fonem inventarını nəzərdən keçirərkən samit fonemlərin inventarının mübahisəli olduğu nəzərə çarpır. Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan dilinin fonem sisteminin, xüsusilə samit fonemlər sisteminin inventarına dair dilçilər arasında yekdil bir fikir yoxdur. Belə ki, bu dildə samit fonemlərin inventarı 23-26 və hətta 39 rəqəmləri arasında dəyişir. Azərbaycan dilinin fonemlər sistemini geniş şəkildə tədqiq edən A.Axundov Azərbaycan dilində 44 fonem olduğunu

---

¹ Zeynalov F. H. “İngilis dilinin tələffüz lüğəti” nin yeni nəşri və fonetikanın tədrisinin bəzi məsələləri. // Orta və ali məktəblərdə xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. Respublika konfransının materialları. Bakı, 2008, s. 234-245.

² Торсуев Р.П. Вопросы фонетической структуры слова (На материале английского языка). М., 1962, с. 6-7

göstərir. F. Veysəlli Azərbaycan dilinin fonoloji sistemində 9 sait və 23 samit fonem olduğunu göstərir.¹

Qeyd edək ki, danışığ aktının üzvlənməsini təmin edən linqvistik meyarı əsas tutaraq, yəni yalnız morfoloji səddin köməyi ilə danışığ aktından müxtəlif səsləri ayıra bilərik.² Biz Azərbaycan dilində 9 sait və 23 samit fonemin mövcudluğuna tərəfdar çıxırıq.

Azərbaycan dilində sözün fonetik strukturunun fonem birləşməsi komponentlərini nəzərdən keçirərkən məlum olur ki, bu dilin öz sözlərində iki sait (VV) birləşməsinə təsadüf edilmir və ikisamit (CC) birləşməsi söz sonunda gələ bilər. Azərbaycan dilinin öz sözlərində üç və daha çox samit birləşməsinin mövcud olmaması, yəni bir sait yuvasında iki və üç üzvlü samit birləşməsinin gələ bilməməsi bu dilin müstəqilliyini, incəliyini təmin edir. Digər bir əlamət isə Azərbaycan dili sözlərinin ikizirvəli olmasıdır ki, bu zirvələrdən biri söz kökü saitedə, digəri isə sözə əlavə olunan şəkilçidəki saitle bağlıdır.³ Belə ki, Azərbaycan sözlərində həm ahənglik, həm də sinharmonizm mövcud olması bu dilin fonetik strukturunu ingilis dilinin fonetik strukturundan kəskin fərqləndirir.

F. Veysəlli Azərbaycan dilçiliyində sözün fonetik strukturunda «orfoepiya» və «orfofoniya» anlayışlarının fərqləndirilməsini fikrini ilk dəfə olaraq irəli sürür və bu iki elm sahəsinin fərqləndirməsinin əhəmiyyətini qeyd edir.⁴

“Sözün fonetik strukturunun komponentləri” adlanan ikinci fəsildə sözün fonetik strukturunun komponentləri hər iki dildə araşdırılır, ingilis və Azərbaycan dilçilərinin komponentlərlə bağlı nəzəriyyələri təhlil edilir. Bu fəslin **“Sözün fonetik strukturunun heca komponenti”** adlı birinci yarımfəsildə heca yaranması və heca bölgüsü haqqında danışılır. Hecanın yaranma mexanizmini açmağa yönəlmiş və eləcə də geniş yayılmış nəzəriyyələr “ekspirator” (nəfəsver-mə), “sonorluq”,

---

¹ Dəmirçizadə Ə.M. Müasir Azərbaycan dili 1-ci hissə. Bakı, «Maarif», II nəşri, 1984, s. 44-45; Кязимов Ф.А. Система согласных фонем современного азербайджанского литературного языка. // Ученые Записки, АГПИИЯ, Баку, 1956, вып.1. с.47-58; Алекберли А. К. Фонематическая система современного азербайджанского языка. Баку, 1971, с. 74; Садыхов С. Б. Экспериментальное исследование согласных современного азербайджанского литературного языка. АКД, Баку, 1968, с. 9-13; Axundov A. Azərbaycan dilinin fonemlər sistemi. B., 1973, s. 5

² Fəxrəddin Yədigar (Veysəlli). Fonetika və fonologiya məsələləri. Bakı, «Maarif», 1993, s. 52.

³ Yənə orada, s.52.

⁴ Yənə orada, s. 46.

“əzələ gərginliyi” və “gövsü ucalıq” nəzəriyyələr şərh edilir.

Amerikan alimi R.H.Stetsonun ekspirator nəzəriyyəsinə münasibət bildirən F.Veysəlli (Veyselov) qeyd edir ki, Stetson bir nəfəsvermə ilə tələffüz olunan fonem və ya fonem qrupunu heca adlandırır. Məsələnin belə həlli ilə razılaşmaq olmaz, çünki bir nəfəsvermədə bir neçə heca, hətta sintaqm tələffüz etmək olar.¹ Sonorluq nəzəriyyəsi səslərin akustik effektindən çıxış edir. Bu nəzəriyyənin əsasını danimarkalı dilçi O.Yespersen qoymuşdur. Digər bir nəzəriyyə fransız dilçisi M.Qrammonun irəli sürdüyü və L.V.Şerba tərəfindən inkişaf etdirilən “əzələ gərginliyi” nəzəriyyəsidir.

L.V.Şerba heca ilə bağlı nəzəriyyəsini əzələ gərginliyi və üç tip samit nəzəriyyəsi kimi şərh edir.² Biz L.V.Şerbanın «əzələ gərginliyi» və üç samit nəzəriyyəsinə tərəfdar çıxırıq. Çünki bu nəzəriyyələr artikulyator-akustik cəhətdən hecanın yaranma və bölgüsü mexanizmini digər nəzəriyyələrə nisbətən daha real əks etdirir.

Bu fəslin “**Sözün fonetik strukturunun vurğu komponenti**” adlı ikinci yarım fəslində isə ingilis və Azərbaycan dillərində vurğunun yeri, dərəcəsi və aksent tipləri təhlil olunur. İngilis dilində söz vurğusu fonetik təbiəti etibarilə ənənəvi olaraq güc, yaxud dinamik vurğu kimi xarakterizə edilir. Dinamik vurğu sözlərdə vurğulu hecanın digərlərinə nisbətən daha gərgin, daha güclü tələffüz olunmasını nəzərdə tutur. P.Leydfoged göstərir ki, ingilis dilində vurğulu heca vurğusuzdan uzun, qüvvətli və yüksək tonla deyilir.³ F.Veysəllinin fikrinə görə, ingilis dilində vurğu dinamik-melodikdir. Azərbaycan dilində isə dinamikdir.⁴ A.Axundov Azərbaycan dilinin söz formalarında, mürəkkəb sözlərdə, təyini söz birləşmələrində güc dərəcəsinə görə, baş yaxud birinci dərəcəli vurğu və köməkçi, yaxud ikinci dərəcəli vurğu növü fərqləndirir.⁵ İngilis və Azərbaycan dillərində sözlərin aksent quruluşunun formalaşması bir sıra meyil və amillərlə şərtlənir.

A.Axundova görə, Azərbaycan dilində söz vurğusunun iki əsas vəzifəsi vardır: 1) söz və ya söz forması fərqləndiricilik; 2) söz və ya söz

---

1 Veyselov F. Y. Alman dilinin fonetikasi. Bakı, 1980, s. 132

2 Шерба Л. В. Фонетика французского языка. “Изд-во литературы на иностр. языках”. 1953, с. 80.

3 Ladefoged P. A Course in Phonetics. New York, 1982, p. 43.

4 F.Yadigar. German dilçiliyinə giriş, Bakı, «Təhsil», 2003, s. 261.

5 Axundov A.A. Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı, «Maarif», 1984, s.281.

formasını tanıma vəzifələri.¹ Azərbaycan dilində vurğu ingilis dilindən fərqli olaraq, delimitativ və ya demarkativ, yəni söz sərhədini ayırma funksiyasını yerinə yetirir.

Bu fəslin “**İngilis və Azərbaycan dillərində sözün fonetik strukturunun qarşılıqlı müqayisəsi**” adlı yarımfəslində hər iki dilin fonetik strukturundakı oxşar və fərqli cəhətlər müqayisə olunur. Sözün fonetik strukturunun heca və vurğu komponentlərinin fərqli və oxşar əlamətləri cədvəllərdə nümayiş etdirilir.

Hecanın əlamətləri	Dil	
	İngilis dili	Azərbaycan dili
Hecanı yaradan səslər (saitlər)	+	+
Hecanı yaradan səslər (sonorlar)	+	-
Hecanın növləri	4	6
Hecanın struktur tipləri (saitlər)	18	17
Hecanın struktur tipləri (sonorlar)	4	-
Hecaəni mövqedə saitlərin sayı	1-3 kimi	1
Hecasonu mpvqedə samitlərin sayı	1-4 kimi	1-2 kimi
Örtüsüz açıq hecalar (bir söz daxilində)	10	1
Örtüsüz açıq hecaların sözdə mövqeyi	Sözünü, sözsonu	sözünü
Sözdə hecaların sayı	1-9 kimi	1-9 kimi cümlə daxilində 1-13 kimi
Dildə geniş yayılmış hecanın struktur tipləri	CV, CVC, CCVC	CV, CVC, CVCC

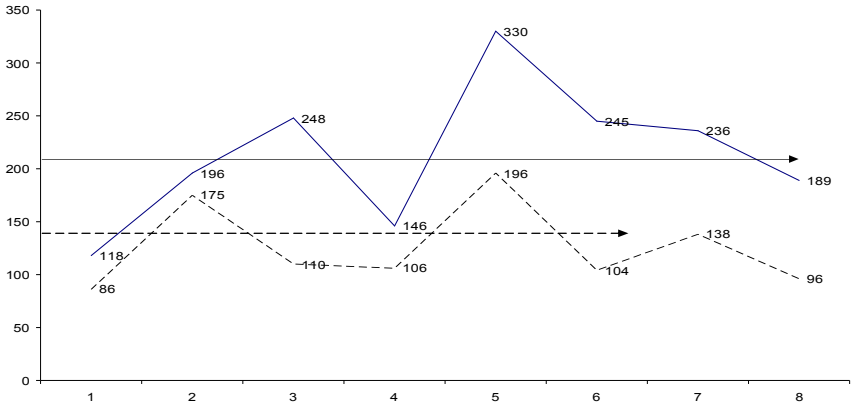
Söz vurğusunun əlamətləri	Dil	
	İngilis dili	Azərbaycan dili
Dinamik vurğu (melodik əlamət)	+	-
Dinamik vurğu	-	+
Sabit vurğu	-	+
Sərbəst vurğu	+	-
Əsas vurğu	+	+
İkinci dərəcəli vurğu ritmik amil	+	-
İkinci dərəcəli vurğu (semantik amil)	-	+
Bərabərsəviyyəli vurğu	+	+

¹ Axundov A.A. Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı, «Maarif», 1984, s.288.

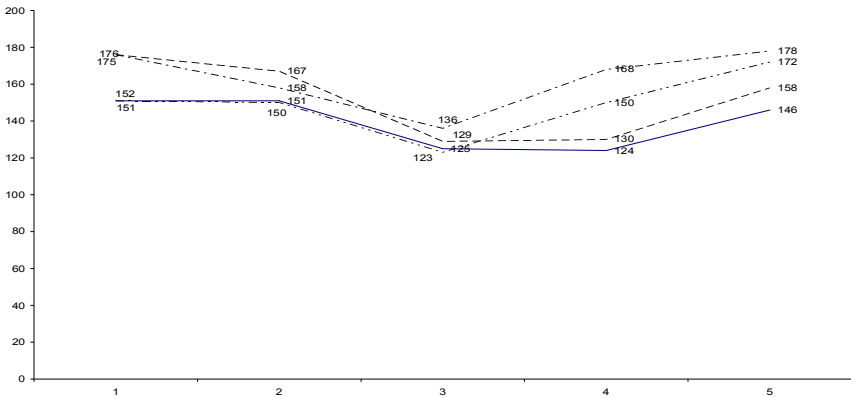
Sözfərqləndirici vurğu	+	+
Delimitativ, demarkativ funksiya	–	+
Üçkomponentli mürəkkəb ixtisar sözlərdə əsas vurğunun yeri	2-ci komp.	3-cü komp.
Sözlərin aksent tipləri	11	10

«**Sözün fonetik strukturunun eksperimental-fonetik təhlili**» adlanan üçüncü fəslin «**Eksperimentin aparılması prinsipləri**» adlı yarımfəslində eksperimental-fonetik metodun linqvistik təhlillərdəki vacib rolundan danışılır və müxtəlif alimlərin bu barədə fikirləri açıqlanır. İngilis və Azərbaycan dillərində işlənən iki və çoxhecalı sözlərdən seçilərək eksperimentə cəlb olunmuşdur. Üçüncü fəslin «**Sözlərin akustik parametrlərinin təhlili**» adlı yarımfəslində isə akustik parametrlər arasında melodik komponentin aparıcı rola malik olması linqvistik mənbələrə istinad edilərək qeyd olunur. İngilis və Azərbaycan dillərindəki dil materiallarının eksperimental-fonetik tədqiqi göstərir ki, bu dillərdə hecaların uzunluğuna təsir edən əsas amillərdən biri sözdəki hecaların kəmiyyətidir, yəni sözdə hecanın sayı artdıqca, onların tələffüzünə sərf olunan zaman kəsiyində azalmalar müşahidə olunur. Hər iki dildə maksimum zaman sərfi vurğulu hecalara məxsusdur. İngilis dilindəki «USA», «UNO», «FBI», «BBC» mürəkkəb ixtisar sözlərdə maksimum ton tezliyi ikinci hecada, Azərbaycan dilindəki «BMT», «ATS», «BDU», «MDB», «BBS», «MSK» mürəkkəb ixtisar sözlərdə maksimum ton tezliyi sonuncu hecada qeydə alınmışdır. İngilis və Azərbaycan dillərində əsas vurğulu hecaların tələffüzünə sərf olunan zaman kəsiyi ikinci dərəcəli vurğu daşıyan hecanın zaman parametrindən xeyli çoxdur. Hər iki dildə ən yüksək ton tezliyi vurğulu hecalarda qeydə alınmışdır. İngilis və Azərbaycan dillərində əsas ton tezliyi vurğulu hecalar üçün səciyyəvidir. Qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan dilində əsas vurğu adətən sözün sonuncu hecasına düşür və bu özünü həmin hecanın akustik göstəricilərində də büruzə verir. İngilis dilində isə əsas vurğu başlanğıc və ya axırdan ikinci və ya üçüncü hecalara düşə bilər. Əsas ton tezliyi və uzunluq parametrlərində olduğu kimi maksimum intensivlik göstəriciləri vurğulu hecalar üçün xarakterikdir.

Qrafik 3.5. İngilis dilindəki /n'fɪnɪtɪv/, /'æbstrækt/, /'gɑ: dn'pɑ:tɪ/, /'kæriktərəri:zi/, /'gæsma:sk/, /aɪ'dentɪf aɪ 'eɪbl/, /'taɪp raɪtə/, /θri: wi:lə/ sözlərinin əsas — və - - - - - ikincidərəcəli vurğulu hecalarının zaman göstəriciləri

Qrafik 3.6. Azərbaycan dilindəki /yaya/, /tələ/, /səsə/, /qaraqaş/, /dardar/ sözlərində vurğulu və vurğusuz hecların uzunluq göstəriciləri.

I diktor vurğulu ———, vurğusuz - - - - -
 I diktor vurğulu ———, vurğusuz - - - - -

Tədqiqat prosesində əldə edilmiş elmi nəticələri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar.

1. İngilis dilində söz strukturunda fonemlərin minimum və maksimum kəmiyyəti 1-dən 19-a kimi olduğu halda, Azərbaycan dilində

sözlərin daxilində fonemlərin sayı 1-dən 25-ə kimi, cümlədə isə 25-dən 35-ə kimi ola bilər. Azərbaycan dili sözlərində fonemlərin sıralanma ardıcılığı müəyyən qanunla nizamlanırsa, ingilis dilində sözlərin fonem tərkibinin sıralanmasında bir qanunauyğunluq mövcud deyildir.

2. İngilis dilində sözlərin fonetik strukturu müxtəlif mövqələrdə fonem birləşmələri ilə (CC-, CCC-, -CCC,-CCCC; VV-,VV-,VV) səciyyəvi olduğu halda, Azərbaycan dili sözlərində belə fonem birləşmələr mövcud deyil. Azərbaycan dilində bir heca yuvasında bir neçə samit birləşməsi gələ bilmir, yəni Azərbaycan dili sait+samit və ya samit+sait düzülüşündə müvazinət gözlənilir. Bunun əksinə olaraq, ingilis dilində isə bir heca yuvasında iki və daha artıq samitin gəlməsi adi haldır.

3. İngilis dilində qısa vurğulu saitlər / ɪ, e, æ, ʊ, ɒ/ və /h, w, j, r / samitləri söz strukturunun mütləq sonunda gələ bilmir. Azərbaycan dilində isə / ʊ/ saiti sözün mütləq sonunda işlənir. . Azərbaycan dilində /o/ (dodaq açıq arxa sıra saiti) və /ö/ (dodaq açıq ön sıra saiti) sözün son hecalarında işlənməsində məhdudiyətlər müşahidə edilir.

İngilis dilində /ŋ, h, w, j, r, =/, Azərbaycan dilində isə / h, ğ, k, x, =/ samitləri periferik fonemlər olub məhdud distibusiya ilə səciyyəvidir.

4. İngilis dilində söz strukturunda fonematik əvəzlənmə geniş yayıldığı halda, Azərbaycan dilində belə əvəzlənmə demək olar ki, yoxdur.

5. Sözün fonetik strukturunun heca komponenti seqment fonemlərin və supraseqment vahidlərin öz funksiyalarını yerinə yetirmək baxımından ən əhəmiyyətli struktur vahiddir. İngilis dilində heca monoftonq, diftonq və sonorlarla formalaşsınsa, Azərbaycan dilində heca monoftonqlarla formalaşır. İngilis və Azərbaycan söz strukturunda hecaların minimum və maksimum kəmiyyəti 1-dən 9-a kimidir, lakin Azərbaycan dilində cümlə daxilində hecanın kəmiyyəti 1-dən 13-ə kimi özünü göstərir.

6. İngilis dilində sonor samitlər ayrıca struktur tip formalaşdırıla bilərsə, Azərbaycan dilində sonorlar heca növü formalaşdırıla bilmir.

Azərbaycan dilində örtüsüz açıq heca yalnız söz əvvəlində gələ bildiyi halda, ingilis dilində söz əvvəli və söz sonu mövqələrdə gələ bilər.

7. İngilis dilində söz strukturunda vurğuların dərəcə baxımdan paylanması əsasən ritmik semantik amillə şərtlənirsə, Azərbaycan dilində semantik-morfoloji amillə şərtlənir.

8. Eksperimentin nəticələri göstərir ki, sözdə hecaların sayı artdıqca, onlara sərf olunan zaman kəsiyi də azalır. Hər iki dildə maksimum zaman sərfi vurğulu hecada özünü göstərir.

9. İngilis dilində mürəkkəb ixtisar sözlərdə maksimum ton tezliyi ikinci hecada, Azərbaycan dilində isə sonuncu hecada qeydə alınmışdır.

10. Müqayisə olunan hər iki dildə əsas vurğulu hecaların tələffüzünə sərf olunan zaman kəsiyi, ikinci dərəcəli vurğu daşıyan hecanın zaman kəsiyindən xeyli çoxdur.

11. Müqayisə olunan dillərin hər ikisində /CV/, /VC/ və /CVC/ birləşmələri səciyyəvidir. Lakin hər iki dildə eksperimentə cəlb olunmuş sözlərdəki /CV/, /VC/ və /CVC/ birləşmələrində oxşar vəziyyət aşkar edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, sait səslər fonetik baxımdan daha sərbəst səslər hesab olunurlar. Çünki onları təcrid edilmiş şəkildə tələffüz etmək mümkündür. Lakin bu hal yalnız ayrılıqda götürülmüş səslərə məxsusdur. /samit+sait/ və /sait+samit/ birləşmələrinin sait və samit bir-birinə qarşılıqlı təsiri baxımından müqayisəsi həmin birləşmələr arasında böyük fərqi olduğunu göstərir. /CV/ birləşməsində samit saitin keyfiyyətindən daha çox asılıdır. /VC/ birləşməsində isə komponentlər arasındakı asılılıq nisbətən zəifdir. Qeyd etdiyimiz kimi, heca sadəcə sait və samitlərin kombinasiyası deyil, çünki /CV/ və /VC/ birləşmələri arasında kəskin fərq mövcuddur. Bu o deməkdir ki, hər bir kəs hecanı tələffüz edərkən komponentləri ayrı-ayrı yox, bir bütöv kimi tələffüz edir. Səslərin tələffüz məxrəcinini ümumiliyi, xüsusən onların bir-birinə qarşılıqlı güclü təsiri akustik xüsusiyyətlərində də öz əksini tapır.

Hər iki dildə açıq və qapalı hecalar artikulyator xüsusiyyətlərinə görə fərqlənirlər. Qeyd etdiyimiz kimi, açıq hecada samitin saitə, saitin də samitə təsiri olduqca güclüdür, qapalı hecada isə /VC/ komponentlərarası təsir zəifdir. Lakin bu tam fərqli akustik keyfiyyət yaradır. Samit və sait bir-birinə nə qədər güclü təsir göstərsə, onlar arasındakı sərhəd bir o qədər dəqiq olur, yəni samit saitdən daha effektiv şəkildə ayrılır və heca daha kontrastiv olur. Elə bu səbəbdən də, /CV/ tipli açıq hecalar /VC/ tipli qapalı hecalardan daha kontrastiv olurlar. Məsələn, Azərbaycan dilindəki /qarapapaq/ sözünün başlangıcında reallaşan /qa/ samit+sait birləşməsində sərhəd daha aydın nəzərə çarpır, nəinki həmin sözün sonundakı /aq/ sait+samit birləşməsində. /CV/ hecasında zəifləmə qısa partlayışdan sonra intensiv /a/ saiti başlanır, qapalı hecada /VC/ isə /a/ saitinin təsiri nəticəsində /p/ samitinin başlangıç mərhələsi cingiltiləşir. Əlavə etmək lazımdır ki, hər iki dildə hecaların açıq və ya qapalı olması saitlərin təhlil olunan parametrlərinə birbaşa təsir edir. Bundan başqa sözdəki hecaların sayı da saitlərin tələffüz müddətinə, yəni uzunluqlarına təsir edir.

Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı dərc olunmuş əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. İngilis və Azərbaycan dillərində fonem məsələləsinə dair // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin Aktual problemləri, Bakı 2006 №4 s 3-7

2. Sözün fonetik quruluşunun komponentlərinə dair (ingilis və azərbaycan dillərinin materialı əsasında) // ADU-nun Elmi Xəbərlər. Bakı-2007-ci il № 1

3. İngilis və Azərbaycan dillərində heca strukturunun bəzi məsələlərinə dair (ingilis və azərbaycan dillərinin materialı əsasında) // ADU-nun Elmi Xəbərlər. Bakı-2007-ci il № 3

4. İngilis və Azərbaycan dillərində sözlərin aksent quruluşunu şərtləndirən amillərə dair AMEA. Filologiya məsələləri. Bakı 2007(5)

5. İngilis və Azərbaycan dillərində sözlərin və söz formalarının aksent tipləri məsələləri // AMEA. Filologiya məsələləri. Bakı 2007 (7)

6. Sözün fonetik strukturunun eksperimental-fonetik təhlili (ingilis və azərbaycan dillərinin materialı əsasında) // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin Aktual problemləri. Bakı 2009 (4)

7. Sözün fonetik strukturunda vurğu komponentinin eksperimental-fonetik təhlilinə dair (İngilis və Azərbaycan dilləri materialı əsasında). // Ümummilli lider Heydər Əliyevin sərəncamı ilə ali məktəbimizə universitet statusu verilməsinin 10 illiyinə həsr olunmuş xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri III Respublika Elmi Konfransının Materialları (15-17 Aprel 2010-cu il). II hissə. Bakı, 2010, s. 84-87.

8. İngilis dilində sözün fonetik strukturunun fonem komponentinin əsas xüsusiyyətləri. // Mədəniyyətlərarası dialoq: linqvistik, pedaqoji və ədəbi aspektlər. Beynəlxalq elmi Konfransın Materialları. (25-27 noyabr 2010-cu il). Bakı, 2010, s. 158-160.

9. Контрастивный анализ фонетической структуры слова в английском и Азербайджанском языках. // Казахский гуманитарно-юридический университет. Вестник. Серия «Филологические науки». Астана, 2011, № 14, стр. 61-64.

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФОНЕТИЧЕСКОЙ
СТРУКТУРЫ СЛОВА В АНГЛИЙСКОМ
И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКАХ**

РЕЗЮМЕ

Во введении обосновывается актуальность темы, определяются цели и задачи исследования, отмечаются новизна, теоретическая и практическая значимость диссертации, излагаются основные положения, выносимые на защиту, методы исследования.

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

В первой главе диссертации – «История исследования фонетической структуры слова» - исследуются лингвистические концепции, связанные с фонетической структурой слова в сравниваемых языках.

Во второй главе – «Компоненты фонетической структуры слова» - дается сравнение компонентов фонетической структуры слова английского и азербайджанского языков.

В третьей главе – «Экспериментально-фонетический анализ фонетической структуры слова» - анализируются фонетические особенности структуры слова сравниваемых языков на основе методики, разработанной в лаборатории экспериментальной фонетики и прикладного языкознания при кафедре фонетики, грамматики и истории немецкого языка АУЯ.

В заключении обобщаются результаты исследования и даются рекомендации по улучшению преподавания английского языка в азербайджанской аудитории.

В список использованной литературы входит 180 научных работ и статей. Исследовательская работа состоит из 149 страниц.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PHONETIC STRUCTURE
OF A WORD IN THE ENGLISH AND AZERBAIJANI
LANGUAGES**

SUMMARY

This research is devoted to a comparative analysis of the phonetic structure of a word in the English and Azerbaijani languages. It consists of an introduction, three chapters, a conclusion, bibliography and appendix. Tables, graphics and ossilograms are included into the thesis.

The “Introduction” comprises the urgency of the topic, the object and subject – matter of the research, its scientific innovation, aims and duties, theoretical and practical significance of the research, provisions which are to be defended, methods of the research.

The first chapter called “The research background of the phonetic structure of a word ” studies linguistic concepts of the phonetic structure of a word in the compared languages with reference to their theoretical background.

The second chapter titled the “Components of phonetic structure of a word” is devoted to the comparative analyses of the components of phonetic structure of a word in the English and Azerbaijani languages.

The third chapter entitled “Experimental-phonetic analysis of the phonetic structure of a word” explores acoustic features of compared languages on the bases of the methodology developed in the Laboratory of experimental Phonetics and Applied linguistics at Azerbaijan University of Languages.

Basic results are summarized in the conclusion of the thesis and the recommendations for the improvement of Teaching English to Azerbaijani are offered. The list of used literature includes 180 scientific works and articles and total volume of the research work is 149 pages.

Çapa imzalanıb: 27.06.2012.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

КИФАЯТ АГАРЗА ГЫЗЫ АЛИРЗАЕВА

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФОНЕТИЧЕСКОЙ
СТРУКТУРЫ СЛОВА В АНГЛИЙСКОМ И
АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКАХ**

**10.02.20 – Сравнительно-историческое и
сравнительно-типологическое языкознание**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени доктора
философии по филологическим наукам**

БАКУ – 2012